

05. Waar komt de Beekschaatsenrijder (*Aquarius najas*) nog voor in Limburg?

Eric Stoffelen
Lijmstraat 2 bus 7
B-3500 Hasselt

De waterwantsen in Vlaanderen zijn al uitvoerig bestudeerd. In 2001 verscheen er ook een Rode Lijst. Daaruit blijkt dat één van de meest bedreigde soorten de Beekschaatsenrijder is. Dat is een interessante indicatorsoort om de waterkwaliteit en de structuur van een beek te beoordelen. Verschillende LIKONA-vrijwilligers bezochten het voorbije jaar de historisch gekende verspreidingsgebieden en enkele potentieel nieuwe plaatsen om de populatie in kaart te brengen en beheermaatregelen voor te stellen.

Soortbeschrijving

Aquarius najas of Beekschaatsenrijder is één van de negen soorten schaatsenrijders die in België voorkomen. Het is een soort die voorkomt in beschaduwde waterlopen, die traag stromen, overhangende oevervegetatie hebben en weinig waterplanten bevatten. De mannetjes (13 mm) zijn opmerkelijk kleiner dan de vrouwtjes (17 mm). De soort is ongevleugeld en de achterlijfspunten zijn lang uitgerekt maar komen niet tot aan de top van het achterlijf.

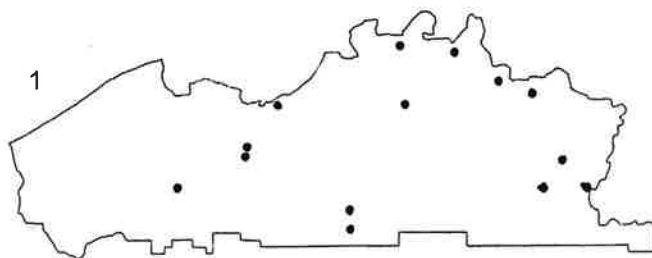
De Beekschaatsenrijder wordt soms verward met de haast even grote *Aquarius paludum* of Grote schaatsenrijder. Maar die is steeds lang- of halfvleugelig en zijn achterlijfspunten reiken wel tot voorbij het laatste achterlijfsegment.

Verspreiding vroeger

De waterwantsen in Vlaanderen werden intensief geïnventariseerd door Rop Bosmans (Bosmans, 1981) en Luc Mercken (Mercken 1989). Uit hun onderzoek bleek dat de Beekschaatsenrijder compleet verdwenen was uit West- en Oost-Vlaanderen, Vlaams-Brabant en het zuidoosten van de provincie Limburg, waar hij vóór 1970 nog wel voorkwam.

Jos Gysels en Rop Bosmans deden tijdens de periode 1992-1995 gericht onderzoek naar de verspreiding van de Beekschaatsenrijder in de provincie Antwerpen en Limburg. Ze vonden toen een 40-tal populaties. Deze lagen alle in het noordoosten van beide provincies (Gysels & Bosmans, 1998). Op de LIKONA-contactdag van 18 januari 1997 werd de status van de Limburgse populaties van de Beekschaatsenrijder voorgesteld (Gysels, mondelinge mededeling). Er was toen sprake van zeven gekende populaties waarvan er drie sterk achteruitgegaan of zelfs al verdwenen waren sinds 1992. Bij het samenstellen van de Rode Lijst van de waterwantsen 2001 in Vlaanderen kreeg de Beekschaatsenrijder dan ook niet toevallig de status van 'met uitserven bedreigd' (Bonte et al., 2001).

In 2008 deed J. Gysels het inventarisatieonderzoek nog eens over.

Figuur 1. Vindplaatsen van de Beekschaatsenrijder in Vlaanderen vóór 1970 (naar Dethier en Bosmans, 1978)

Daaruit bleek dat veel populaties in de provincie Antwerpen achteruit waren gegaan of zelfs verdwenen. Alleen een aantal kernpopulaties kon standhouden of uitbreiden (Gysels & Puls, 2009). Voor Limburg was de situatie minder duidelijk.

Bij eerder grootschalig onderzoek vond L. Mercken (1982-1987) de Beekschaatsenrijder slechts in vijf Limburgse gemeenten (Bree, Bocholt, Hamont-Achel, Lommel en Neerpelt) met een veertiental deelpopulaties. Uit collectiegegevens van het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen bleek dat de soort in het begin van de 20ste eeuw zeker ook voorkwam in Genk (1916), Zutendaal (1917) en Diepenbeek (1921) (Figuur 1 & 2).

De inventarisatie van 2010

Het doel was de huidige aanwezigheid van de Beekschaatsenrijder in Limburg in kaart te brengen en een zicht te krijgen op de kwaliteit van zijn habitat. De inventarisatie werd in het voorjaar uitgevoerd omdat er dan enkel volwassen dieren zijn, die steeds met zekerheid te determineren zijn. De vegetatie is dan kort zodat het wateroppervlak goed te overzien is. Daarenboven lopen de dieren meestal gekoppeld zodat het tellen eenvoudiger is. Bij elke vindplaats werden er enkele dieren ter controle met het schepnet gevangen en met de loep gecontroleerd. Alle locaties werden met de gps ingetekend. De gegevens zijn te vinden in Tabel 1.

De huidige verspreiding

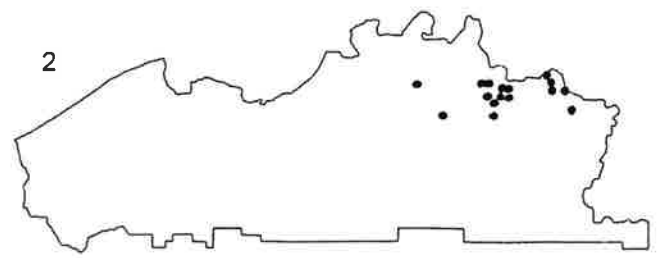
Als start van de inventarisatie werden de locaties zoals vermeld door Bosmans en Mercken (1989) opnieuw bezocht. Een moeilijkheid was de nauwkeurigheid van de vermelding van de locaties. Andere potentiële plaatsen werden op advies van de terreinbeheerders en natuurliefhebbers bekeken. In het totaal werd er een 100-tal plaatsen bezocht waarvan er op 35 plaatsen Beekschaatsenrijders werden gezien.

Op een aantal plaatsen werd de soort niet meer terug gevonden zoals in Het Hageven te Neerpelt, De Blauwe Kei en Stevensvennen te Lommel, De Lozerheide te Bocholt. Deze plaatsen moeten in de toekomst opnieuw gecontroleerd worden (Figuur 3).

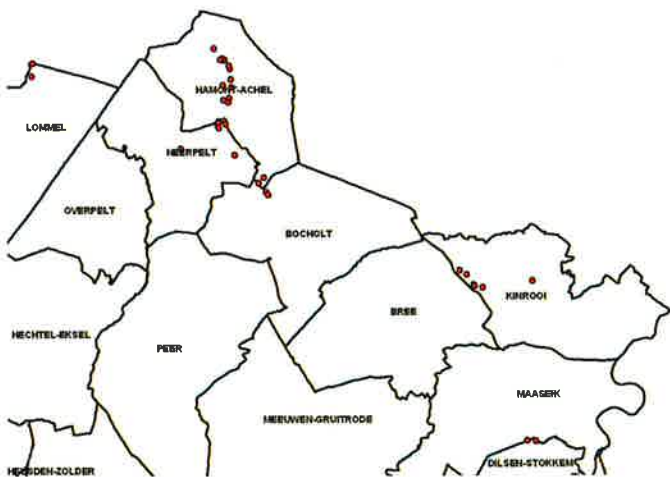
Vaststellingen

Bij het terreinonderzoek werden een aantal opvallende vaststellingen gedaan:

Wat de habitat betreft is het opmerkelijk dat de Beekschaatsenrijder nog enkel voorkomt op waterlopen die rechtstreeks of onrechtstreeks water ontvangen van de Kempische kanalen. Bovendien is op de vindplaatsen vaak een uniek hydrologisch systeem aanwezig van

Figuur 2. De verspreiding van de Beekschaatsenrijder in Vlaanderen omstreeks 1985 (naar Mercken 1989)

Figuur 3. De verspreiding van de Beekschaaftenrijder in Limburg in 2010

Tabel 1. Overzicht van de vondsten uit 2010

Hamont-Achel	Warmbeek	FS7384	2010-03-18	17 ex.
Hamont-Achel	Pastoorbosbeek, Wagerdijk	FS7482	2010-03-18	5 ex.
Hamont-Achel	Pastoorbosbeek, Boskerkhofweg	FS7482	2010-03-18	10 ex.
Hamont-Achel	Pastoorbosbeek, Grote Haart	FS7481	2010-03-18	5 ex.
Hamont-Achel	Pastoorbosbeek, Orchideeënlaan	FS7481	2010-03-18	24 ex.
Hamont-Achel	Militaire dijk, toevoersloot	FS7480	2010-03-18	11 ex.
Neerpelt	Hamonterweg, toevoersloot	FS7480	2010-03-18	5 ex.
Neerpelt	Bosstraat, toevoersloot	FS7480	2010-03-18	9 ex.
Neerpelt	Kanaal, toevoersloot	FS7578	2010-03-18	45 ex.
Maaseik	Samenvloeiing Zanderbeek-Verlegde Bosbeek	FS9262	2010-03-24	8 ex.
Lommel	Wateringen Lommel Kolonie	FS6382	2010-03-25	8 ex.
Lommel	Woeste Polder	FS6383	2010-03-25	9 ex.
Neerpelt	Watering Schoemans	FS7479	2010-04-15	46 ex.
Neerpelt	Watering Schoemans	FS7479	2010-04-15	6 ex.
Neerpelt	Watering Schoemans	FS7480	2010-04-15	13 ex.
Hamont-Achel	Watering Schoemans	FS7480	2010-04-15	14 ex.
Neerpelt	Bongerssloot, Prinsenloop	FS7278	2010-04-15	65 ex.
Hamont-Achel	De Warande, Pastoorbosbeek	FS7481	2010-04-15	6 ex.
Hamont-Achel	De Warande, Pastoorbosbeek	FS7483	2010-04-15	5 ex.
Hamont-Achel	De Warande, Pastoorbosbeek	FS7483	2010-04-15	5 ex.
Hamont-Achel	Achelse kluis, Pastoorbosbeek	FS7483	2010-04-15	3 ex.
Hamont-Achel	Achelse kluis, Pastoorbosbeek	FS7483	2010-04-15	10 ex.
Hamont-Achel	Achelse kluis, Pastoorbosbeek	FS7483	2010-04-15	21 ex.
Hamont-Achel	Achelse kluis, Warmbeek	FS7483	2010-04-15	15 ex.
Maaseik	Den Tösch, Taploop	FS9162	2010-04-24	10 ex.
Kinrooi	Woutershof, Abeek	FS8871	2010-04-28	13 ex.
Kinrooi	Nieuwbeek	FS8871	2010-04-28	56 ex.
Kinrooi	Nieuwbeek	FS8871	2010-04-28	4 ex.
Kinrooi	Samenvloeiing Abeek en Zuurbeek	FS8772	2010-04-28	5 ex.
Kinrooi	Abeek, gemaal	FS8971	2010-04-28	2 ex.
Kinrooi	Zig en Goort, Nieuwe Abeek	FS9171	2010-04-28	33 ex.
Bocholt	't Lo, taploop	FS7676	2010-05-06	4 ex.
Bocholt	't Lo, taploop	FS7676	2010-05-06	3 ex.
Bocholt	't Lo, taploop	FS7776	2010-05-06	3 ex.
Bocholt	't Lo, taploop	FS7677	2010-05-06	5 ex.

kanalen, tapsloten, natuurlijke beken en wateringen met kwalitatief goed water. De vereiste habitat is nog in voldoende mate aanwezig om populaties te herbergen. Maar de soort is wel zeer gevoelig voor verontreiniging. Geschikte biotopen worden gehypothekeerd door bijvoorbeeld zwerfvuil. Vaak dreigen geschikte waterlopen ook dicht te groeien, hebben ze een te klein debiet of vallen ze zelfs droog. Dit is nefast voor de soort.

Er zijn nog verschillende populaties aanwezig, al bevatten ze meestal nog weinig dieren. In het najaar zijn deze aantallen ongeveer 6,5 keer groter (Wasscher, 1988). Maar doordat de soort niet kan vliegen, moeten de populaties met elkaar verbonden zijn via het water. Op veel plaatsen zorgen kunstwerken in de beek voor onoverbrugbare barrières of een te sterke stroming.

Beheermaatregelen

Hoewel de Beekschaaftenrijder aan alle criteria voldoet, behoort hij (zoals geen enkele waterwants) tot de prioritaire Limburgse soorten.

Dit komt misschien doordat waterwantsen nu eenmaal geen 'aabarre soort' is en ook weinig gekend. Toch zijn beschermingsmaatregelen nodig want het is een erg typische soort en heeft een grote monitoringswaarde. Dit houdt in dat veranderingen in aantallen en het verdwijnen of opnieuw verschijnen van de soort aanwijzingen geven over de waterkwaliteit en de natuurwaarde van de waterlopen.

Om te vermijden dat hij uit Limburg verdwijnt, is het dringend aangegeven de nog aanwezige populaties beter in kaart te brengen en gepaste beheermaatregelen te treffen om zijn habitat te vrijwaren. Deze beschermmaatregelen zijn ook voor andere soorten zoals de Bosbeekjuffer en de IJsvogel gunstig.

Er bestaan verschillende mogelijke ingrepen, de een van een nog groter belang dan de ander. Zo is het opmaken van een nauwkeurige kaart met alle taplopen én hun verbindingen met de bestaande natuurlijke beken van het allergrootste belang. Hierdoor kunnen immers alle nog aanwezige populaties beter geïnventariseerd worden. Vermoedelijk zijn er nog een aantal niet ontdekte populaties.

Andere mogelijke beheermaatregelen zijn het regelmatig ruimen van zwerfvuil, zeker in de periode tussen einde februari en einde oktober en het heraanplanten van een houtkant langs taplopen is soms noodzakelijk. Machinaal schonen, beschoeiing met hout en recht-trekkingen moeten geweerd worden.

Indien er onoverbrugbare barrières tussen verschillende populaties bestaan, moeten die worden weggewerkt. Het is ook van belang de verbinding tussen de Antwerpse en Limburgse populaties te herstellen. Het droogvallen van interessante beken en irrigatiekanalen wordt dan ook het best vermeden. Een regelmatige controle van het debiet is hiervoor nodig. Tot slot moet de ruimtelijke variatie van de beek behouden worden zoals ondergraven oevers, afwisseling in zonbeschenen en beschaduwde delen, natuurlijke meandering.

Kijken over de grens

In Nederland is de Beekschaaftenrijder de enige waterwants die wettelijk beschermd is.

Dankzij een nieuw en actief beheer van zijn habitat is hij er weer in opmars. Niet alleen is zijn achteruitgang gestopt maar is de populatie zelfs uitgebreid, onder meer in Noord-Brabant (mondelijke mededeling van B. Aukema). Door slecht beheer is hij wel verdwenen uit Nederlands-Limburg (Wasscher & Cuppen, 1991).

Besluit

De Beekschaaftenrijder kan gerust beschouwd worden als een Limburgse soort. Ze is plaatselijk nog in een behoorlijk aantal aanwezig en is net als de Beekjuffer of de IJsvogel een kensoort voor goede Kempense beken. Dat een aangepast beheer lonend is bewijst de aangrenzende provincie Noord-Brabant in Nederland. Daar breidt de soort opnieuw uit.

Dankwoord

Als ingeweken Antwerpenaar ben ik uiteraard niet zo vertrouwd met het terrein en de natuurstudie in Limburg. Het was voor mij dan ook een zeer aangename verrassing te ervaren hoeveel steun en hulp ik in het gastvrije Limburg kreeg, zowel van individuen als van officiële instanties. Ik wil zeker het Agentschap voor Natuur en Bos, LIKONA, en mijn logistieke ondersteuners Luc Crevecoeur, Rigo Ceelen, Pat Schuurmans, Chris Cools en Kobe Jansen hartelijk bedanken. Dank ook aan Rop Bosmans en Jos Gysels voor het kritisch nalezen.

Referenties

- BOSMANS R. 1981. Oecologische faunistiek en indicatorwaarde van water- en oppervlaktewantsen (*Hemiptera, heteroptera*) in Oost- en West-Vlaanderen.- Onuitgegeven doctoraatsverhandeling RUG: 1-211 ; Gent.
- BONTE, D., V. VANDOMME, J. MUYLAERT & R. BOSMANS, 2001. Een gedocumenteerde Rode Lijst van de water- en oppervlaktewantsen van Vlaanderen. Universiteit Gent, 61 pp.
- DETHIER, M., & R. BOSMANS, 1978. Les Hétéroptères aquatiques de Belgique. Bulletin Koninklijke Vereniging Entomologie. Jrg. 115(nr. 4): 270-303.
- GYSELS, J., & H. PULS, 2009. Beekschaaftenrijder en Bosbeekjuffer in de provincie Antwerpen (1995-2008). Antenne 2009 (1):12-15.
- GYSELS, J., & R. BOSMANS, 1998. Haalt de Beekschaaftenrijder (*Aquarius najas*) het jaar 2000? *Wielewaal* 98(1):26-31.
- MERCKEN, L., 1989. Verspreiding en ecologie van water- en oppervlaktewantsen (*Hemiptera, Heteroptera*) in Vlaanderen. Onuitgegeven doctoraatsverhandeling Rijksuniversiteit Gent. 269 pp.
- WASSCHER, M. TH. & J.G.M. CUPPEN, 1991. De laatste Limburgse populatie van de Beekschaaftenrijder door beheer bedreigd. *Natuurhistorisch Maandblad* 80 (3).